

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Macro Economics

Vol: 8 Issue: 66

Year: 2022 November

Pp: 2554-2561

Arrival

16 November 2022

Published

31 December 2022

Article ID 67109

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smrj.67109>

How to Cite This

Article

Dağılgan, G. (2022).

"Ekonomik Büyüme ve

Hukukun

Üstünlüğünün Kayıt

Dışı Ekonomi

Üzerindeki Etkisi:

Gelişmekte Olan

Ülkeler Örneği",

International Social

Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(66): 2554-

2561

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ekonomik Büyüme ve Hukukun Üstünlüğünün Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği

The Impact of Economic Growth and the Rule of Law on the Informal Economy: The Case of Developing Countries

Gökhan Dağılgan¹ ¹ Öğr. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Gediz Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Kütahya, Türkiye

ÖZET

Çalışma, seçilen 23 gelişmekte olan ekonomide ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğünün kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, hukukun üstünlüğünün ve diğer faktörlerin kayıt dışı ekonominin boyutu üzerindeki etkilerini tahmin etmek için 23 gelişmekte olan ülke için 2005-2015 dönemine ilişkin yıllık verileri kullanmaktadır. Gelişmekte olan ülke grubu, Uluslararası Para Fonu kaynaklarına göre sınıflandırılır ve verilerin mevcudiyetine göre seçilmektedir. Bu çalışmada iki aşamalı Sistem GMM yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlar, ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğü göstergelerinin kayıt dışı ekonomi üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Hukukun üstünlüğü göstergesinin etkisi, ekonomik büyüme göstergesine göre çok büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, yolsuzluğun kontrolü göstergesinin kayıt dışı ekonomi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılabilmiştir. Enflasyonun artması ise kayıt dışı ekonomiyi azaltmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın sonuçları, kayıt dışı ekonominin boyutunun, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hukukun üstünlüğünün etkinliğinin ve ekonominin büyümesinin iyileştirilmesiyle kontrol edilebileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Hukukun Üstünlüğü, Kayıt Dışı Ekonomi, Sistem GMM

ABSTRACT

The study aims to explore the impact of economic growth and rule of law on the informal economy in 23 selected emerging economies. This study uses annual data for the period 2005-2015 for 23 developing countries to estimate the effects of the rule of law and other factors on the size of the informal economy. The developing country group is classified according to the sources of the International Monetary Fund and is selected according to the availability of data. Two-stage System GMM method was used in this study. The results show that economic growth and rule of law indicators have a negative and statistically significant effect on the informal economy. It has been concluded that the effect of the rule of law indicator is very large compared to the economic growth indicator. In addition, a statistically significant result of the control of corruption indicator on the informal economy could not be reached. Increasing inflation reduces the informal economy. Thus, the results of this study show that the size of the informal economy can be controlled by improving the efficiency of the rule of law and the growth of the economy, especially in developing countries.

Keywords: Economic Growth, Rule of Law, Informal Economy, System GMM

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomiyle bağlantılı faaliyetler şu anda tüm dünyada, yani gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ekonomilerin hepsinde meydana gelmektedir. Kayıt dışı ekonomiye yönelik bu artan eğilim o kadar güçlü hale geldi ki, toplulukların çoğunluğu eğitim, ceza veya kovuşturma gibi pratik çözümler sunarak kayıt dışı ekonomi faaliyetlerini kontrol altına almak için harekete geçmektedirler. Kaynakları başarılı bir şekilde kullanmak için, bir ülkenin kayıt dışı ekonomi hakkında derin bir anlayışa sahip olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, kayıt dışı ekonominin boyutunun ve rolünün, dahil olanların ve faaliyetlerinin gerçekleşme oranının tamamen farkında olmak esastır. Dolayısıyla, küresel kayıt dışı ekonominin boyutu ve yaygınlaşması üzerine ampirik çalışmalar hızla artmaktadır (Williams ve Schneider, 2016; Hassan ve Schneider, 2016). Kayıt dışı ekonomi ile ilgili konular karmaşık ve çok yönlüdür. Bu nedenle bu alanda yapılan araştırmaların çoğu kayıt dışı ekonominin nasıl ölçüleceğini gösterir ve kayıt dışı faaliyetlerin çeşitli özelliklerini tanımlamaktadır (Mikulic ve Nagyszombaty, 2013; Schneider ve Hametner, 2013). Diğer araştırmalar, kayıt dışı ekonominin etkisini araştırmaktadır (Eilat ve Zinnes, 2002; Schneider ve Enste, 2013; Krstic ve Schneider, 2015).

Schneider'in (2005) çalışmasına göre, gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde kayıt dışı ekonomiler üretimin yüzde 40'ını oluştururken, bu rakam gelişmiş ekonomilerde yüzde 17 civarındadır. Bu, kayıt dışı ekonominin boyutunun, farklı ekonomik gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler arasında farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir. Ayrıca Schneider ve Enste (2013), Azerbaycan (%63,3), Bolivya (%68,1) ve Peru (%63,3) gibi bazı ülkelerde kayıt dışı ekonominin üretimlerinin yüzde 60'ından fazlasını aldığını da tespit etmişlerdir. Son zamanlarda Medina ve Schneider (2017), hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için bu rakamda bir düşüş olduğunu belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, bu olgu, gölge faaliyetlerin belirleyicilerini tanımak için araştırmacıların büyük ilgisini çekse de, bu kayıt dışı ekonominin resmi ekonomiyle nasıl bir ilişkisi olduğu hala tartışmalıdır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca varmak da güçtür (Eilat ve Zinnes, 2002; Schneider, 2005; Williams ve Schneider, 2016). Ayrıca, kayıt dışı ekonomi hakkındaki Legalist düşünce ekolüne göre, kurumsal kalite bu sektörün belirleyicisi olarak kabul edilmektedir.

Bunun bir örneği olarak, birçok çalışma kurumsal kalitenin kayıt dışı ekonomi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu kanıtlamıştır (Dreher, Kotsogiannis, ve McCorrison, 2009; Dreher ve Schneider, 2010; Hassan ve Schneider, 2016). Ayrıca, düşük kurumsal kalitenin, örneğin yönetişimin ve hukukun üstünlüğünün etkisizliğinin, kayıt dışı ekonomide yer almanın ana nedenleri olabileceği de tartışılmaktadır. Özellikle geçiş ülkeleri ve OECD'den toplanan verilere göre, Johnson, Kaufmann ve Schleifer (1998), kayıt dışı ekonominin boyutunun, yolsuzluk seviyesi ve hukukun üstünlüğünün kalitesi ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmacılar, hukukun üstünlüğünün düşük kalitesinin, gevşek düzenlemelerin ve yetersiz denetimin, daha fazla sayıda firmanın kayıt dışı ekonomide çalışmasına yol açabileceğine inanmaktadır. Çünkü yetkililer bu düşük kurumsal kaliteyi yolsuzluğa bulaşmak için kullanabilmektedirler.

Buna göre bu araştırmanın amacı, 2005-2015 dönemine ait gelişmekte olan ekonomilerin panel verilerini kullanarak kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ışık tutmaktır. Ayrıca bu çalışma, kayıt dışı ekonomiyi kontrol etmek için yeni bir gösterge önermek amacıyla hukukun üstünlüğünün kayıt dışı ekonomi üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını da ele almaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın katkıları, ekonomik büyüme ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi keşfetmesi açısından önceki çalışmalardan farklıdır. Ayrıca bu araştırma, farklı gelişmekte olan ekonomileri bağlamında ampirik bir analizde hukukun üstünlüğü göstergesini de vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, bu araştırma, gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik büyüme ile kayıt dışı ekonominin boyutu arasındaki bağlantıya ilişkin ampirik kanıtlar sunmakta ve özellikle hukukun üstünlüğü göstergesinin etkisini tespit etmektedir.

Bu amaca ulaşmak için, bu çalışmada aşağıdaki stratejiler uygulanmaktadır. Hukukun üstünlüğü, ekonomik büyüme, kayıt dışı ekonomi ve diğer kontrol değişkenleri hakkında veri elde etmek için 2005'ten 2015'e kadar olan dönemde 23 gelişmekte olan ülke örneği toplanmıştır. Daha sonra, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) yöntemi kullanılarak bu değişkenler arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için dinamik bir model kullanılmaktadır.

KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI

Kayıt dışı ekonomi, kırk yılı aşkın bir süredir gayri resmi, gizli, yeraltı veya karaborsa olarak da adlandırılan bir olgu olarak gözlemlenmektedir. Ekonomistler küresel olarak kayıt dışı ekonomiyi tanımlamaya, kapsamını tahmin etmeye ve kontrol etmeyi veya ortadan kaldırmayı tavsiye etmektedirler. Bununla birlikte, kayıt dışı ekonominin bir kez kurulduktan sonra göz ardı edilmesinin çok zor olduğu kabul edilmektedir (Schneider, 2000). Son yıllarda, her ulusal ekonominin resmi sektör ve gayri resmi sektörden oluşan ikili bir sektör durumu yaygın olarak kabul edilmektedir. İkincisi iki gruba ayrılır: Hane halkı sektörü (kendi kendine yeten ekonomi) ve kayıt dışı ekonomi (ürünler ve hizmetler her zamanki gibi piyasalar aracılığıyla alınıp satılır). Çoğu makale, kendi kendine yeten faaliyetleri, piyasa dışı ekonomik faaliyetler oldukları, ancak yasal oldukları için endişelerin dışında tutmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, yasadışı çalışma ve suç sektörü gibi yasa dışı faaliyetleri içermektedir. Bu çalışmada, kayıt dışı ekonominin verilen tanımı, piyasa işlemleriyle ilgili olan ancak parasal, düzenleyici ve kurumsal nedenlerle gayri safi milli/yerli hasıla hesaplamasında kaydedilmeyen tüm ekonomik faaliyetlerdir (yasal veya yasa dışı).

Kayıt dışı ekonominin kapsamını tahmin etmek için Schneider ve Enste (2013), aşağıdaki üç yaygın yaklaşımı ortaya koymaktadır: doğrudan yöntem (anketler yoluyla); dolaylı yöntem (ulusal muhasebe, parasal yaklaşımlar ve fiziksel girdi yöntemi aracılığıyla); ve model yaklaşımı. Her tekniğin artıları ve eksileri bulunmaktadır. Gizli aktivitelerin ölçülmesindeki bir başka zorluk da verilerin mevcut olmaması ve güvenilmez olmasıdır. Sonuç olarak, bir araştırma kesintili zaman için uygulanan birden fazla yaklaşımı kullanabilir.

Kayıt dışı ekonominin ekonomik nedenleri ve sonuçları ile ilgili olarak Schneider ve Enste (2013) dört ana nedene göre sınıflandırmıştır. Birincisi, vergi yükü, kayıt dışı faaliyetlerin büyümesinin en popüler nedenlerinden biridir. Hem ortalama vergi oranı hem de marjinal vergi yükünün güçlü bir korelasyona sahip olduğu belirtilmektedir. Politikacılar tarafından ne kadar çok vergilendirme sistemi kurulursa, karaborsada faaliyet gösteren kişi ve firmalar için o kadar teşvik edici olduğuna işaret edilmektedir.

İkinci neden, düzenlemelerin kapsamı, özellikle haftalık çalışma saati kuralı, erken emeklilik veya yabancılara kısıtlamalar gibi işgücünün koşullarıdır. Eilat ve Zinnes (2002), Mikulic ve Nagyszombaty (2013) ve Schneider ve Hametner (2013), ülkelerin kayıt dışı ekonominin temel belirleyicisi olarak düzenleyici algının yoğunluğunu vurgulamaktadır. Yönetişim ve hukukun üstünlüğü zayıfsa, kişi ve firmaların işlerini denetimsiz yürütebilecekleri belirtilmektedir. Rüşvet ve yolsuzluk, bürokratların denetiminde olmadığı için istenmeyen sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Üçüncüsü, sosyal güvenlik de yer altı faaliyetlerinin büyümesi için başka bir sebep olarak görülüyor. Firmaların harcamaları konusunda gayri resmi sektörde emeklilik, işsizlik ve sağlık sigortası gibi farklı sigortaları ve çalışanlardan sağlık hizmetlerini kesebilirler. Önceki istatistiklere göre, Ermenistan en yüksek yasadışı çalışma oranına sahipken, onu resmi işgücü piyasasının sırasıyla %75,5, %70 ve %63 ile Hırvatistan ve Bulgaristan izliyor. Genel olarak, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı işgücü, resmi işçi pazarının yaklaşık %49'u ve nüfusun %23,9'u kadardır (Schneider ve Enste, 2013).

Kayıt dışı ekonomilerin son nedeni, sosyal refah ve işsizlik yardımlarını içeren transfer ödemeleridir. Krstic ve Schneider'in (2015) de kabul ettiği gibi, sosyal refah sistemi bireyleri ve firmaları resmi sektörde çalışmaktan alıkoyabilir. Nedenler temelinde, kayıt dışı ekonominin sonuçları, kamu mallarını azaltmak, yabancı katılımları caydırmak, bir ülkedeki rekabeti azaltmak, kaynak kullanımını bozmak ve bir ülkede yaşayanların ahlakını kötüleştirmek olarak fark edilmiştir. Ancak kayıt dışı ekonomi, bir yandan toplumsal çarpıklıklar nedeniyle hoş karşılanmayan faaliyetler olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, ekonomileri canlandırmak veya geliştirmek için dönüşüm sürecinin bir parçası olarak görülebilir (Eilat ve Zinnes, 2002; Schneider ve Enste, 2000).

LİTERATÜR TARAMASI

Kayıt dışı ekonominin varlığı yalnızca belirli bir alanda değil, dünya çapında da genişlemektedir. Buna karşın, bu gayri resmi faaliyetlerin boyutu, her dönemde, bir grup ulusta farklılık göstermektedir. En büyük kayıt dışı ekonomiler Rusya, Ukrayna'dır (kayıt dışı ekonomi yüzdesi GSMH'nin %40'ından fazladır) ve küçük gizli pazarlar Polonya, Slovakya ve Romanya'dır (GSMH'nin %7 ila %18'i arasında).

Zaman ve Goschin'e (2015) göre, 1999-2012 yılları için Romanya'da kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı incelemiştir. OLS regresyonu üç temel göstergeye göre uygulanmıştır. GSYİH yüzdesi üzerinden kişi başına Avro olarak hesaplanan ve AB'nin her durumunu toplam AB-gölge ekonomisiyle karşılaştıran gayri resmi ekonomidir. Sonuç, gayri resmi faaliyetlerin ekonomik büyüme üzerindeki önemli etkisini olmasa da, GSYİH ile kayıt dışı ekonomi arasında nispeten pozitif bir ilişki bulunmuştur. Uzun vadede resmi ekonomi ile kayıt dışı ekonominin aynı doğrultuda hareket edeceği gösterilmektedir.

Romanya'nın durumunu da gözlemleyen Davidescu, Strat ve Paul'un (2015) araştırması büyük farklılıklar ortaya koymaktadır. Çeyreklik veriler, kayıt dışı ekonomi ile kayıtlı ekonomi oranı arasında U şeklinde bir eğri korelasyonu ortaya koymaktadır. Yukarıdaki her iki çalışmanın benzerliği ve sınırlılığı, ekonomik büyümenin veya kayıt dışı ekonominin belirleyicilerinin çeşitlendirilmemiş olmasıdır.

Loyaza (1996) ve Eilat ve Zinnes (2002), kayıt dışı ekonomi ile ekonomik gelişme arasındaki negatif ilişkiyi bir dizi nedensel değişkenle göstermektedir. Loyaza (1996), 1990'ların başında Latin Amerika'dan gelen verileri araştırmıştır. Kayıt dışı ekonominin söz konusu belirleyicileri vergi yükü, işgücü üzerindeki kısıtlamalar, yolsuzluk, hukukun üstünlüğü ve yetkililerin kalitesidir. Eilat ve Zinnes (2002), geçiş ülkelerindeki kayıt dışı ekonomiyi, vergi gelirlerinin miktarı, işsizlik, enflasyon, açıklık, yatırım seviyeleri, aşırı düzenleme, yolsuzluk, hukukun üstünlüğü, kalite bürokrasi, sağlık ve eğitim hizmetlerine yapılan devlet harcamalarının düzeyi, yerel para biriminin kullanımı, sermaye piyasaları, bankacılık sektörünün kalitesi, altyapı ve insani gelişme değişkenlerini kullanmıştır. Genel sonuç, resmi GSYİH bir dolar düştüğünde, yeniden yapılanmanın henüz ortaya çıkmadığı birkaç geçiş ülkesi dışında, kayıt dışı ekonominin 31 sent artmasıdır. Kayıt dışı ekonomi ile yerel para biriminin kullanımı, vergi gelirlerinin miktarı, açıklık, yatırım seviyeleri, hukukun üstünlüğü, insani gelişme, yönetim kalitesi, sermaye piyasaları, bankacılık sektörü kalitesi, altyapı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Buna karşılık, işsizlik, aşırı düzenleme, yolsuzluk, enflasyon ve kayıt dışı ekonomi arasında pozitif bir ilişki vardır. Geri kalanında, sağlık ve eğitime yapılan devlet harcamalarının düzeyinin kayıt dışı ekonominin boyutuyla ilgili olmadığı kanıtlanmıştır.

Lackó (2000); Anno ve Villa (2013), doğrusal korelasyonun yalnızca bazı geçiş ülkelerinde ekonomik reformların henüz başlamadığı kısa vadede uygun olduğuna işaret etmektedir. BDT ülkeleri dışındaki post-sosyalist ülkelerin geri kalanında, ekonomik büyüme ile gayri resmi piyasa arasındaki ilişki uzun vadede ters

U şeklinde bir eğri sergileme eğilimindedir. Lackó (2000) düzenleme miktarı, bürokrasinin gücü, vergi yükü, yolsuzluk ve hukukun üstünlüğü gibi kayıt dışı ekonominin belirleyicilerini de değerlendirmektedir.

Kayıt dışı ekonominin belirleyicileri ile ilgili olarak, Johnson, Kaufmann ve Schleifer (1997) serbestleşmenin gayri resmi sektörle önemli ölçüde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Negatif ilişkiler, özelleştirme payı, vergilendirmenin kalitesi, yolsuzluk, düzenleme, kanunun sağlanması ve gölge faaliyetlerin payı arasında olduğunu göstermektedir. Ancak sonuçlar kayıt dışı ekonominin boyutunun, daha fazla düzenleme ve yetkililerin takdir yetkisi, vergi yükü (vergi oranı ve vergi idaresi dahil) ve yolsuzluk ile nispeten pozitif olduğu bulunmuştur.

Kayıt dışı ekonomi ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki en güncel doğrusal olmayan ilişki, Wu ve Schneider (2019) tarafından hazırlanan IMF Çalışma Belgesi 2019'da vurgulanmaktadır. Rapor, ekonomik büyüme belirli bir eşiği aştığında veya en azından kalıcı olarak ortaya çıktığında, kayıt dışı ekonominin genişleme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu keşifler, kayıt dışı ekonominin özelliklerine uygundur. Kısa vadede evrimsel bir sürecin parçası olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, uzun vadede kontrol dışı yasadışı çalışma ve suç faaliyetleri ile ekonomi üzerinde herkesin bildiği gibi tehlikeli etkileri vardır.

Yukarıda bahsedildiği gibi, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkında kesin bir sonuca varmak oldukça zordur. Bu makalenin gözlemlenen yıllarına bakıldığında, küresel ekonomik krizin giderek daha fazla işletmeyi kayıt dışı sektöre zorladığı varsayılabilir. Kayıt dışı ekonominin potansiyel belirleyicileri anlaşıldıktan sonra, 2005-2015 dönemi için 23 gelişmekte olan ülkede kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğü arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için aşağıdaki bağımsız değişkenlerle bir model denenmiştir. Eilat ve Zinnes'in (2002) teşvik ettiği düzenleme algısının kapsamının kayıt dışı ekonominin temel belirleyicisi olduğu "hukukun üstünlüğü" ilk ilgilenilen terimdir. Hukukun üstünlüğünün olmadığı durumlarda, yetkililer kendi takdirine bağlı olarak karar verme eğilimindedir. Ekonomi piyasalarını rüşvet ve yolsuzlukla kolayca yönlendirir, öyle ki ya hukukun üstünlüğünün yetersizliği ya da "yolsuzluğun denetimindeki gevşeklik" firmaların gayri resmi sektöre kaymasına neden olur.

Ayrıca çoğu çalışmada tercih edilen iki gösterge GSYİH büyümesi ve enflasyon oranıdır. Kayıt dışı ekonomi ekonomik büyüme ile olan hayati ilişkisi nedeniyle modelde ölçülen nihai belirleyicidir.

VERİLER VE METODOLOJİ

Veri

Bu çalışma, ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğünün kayıt dışı ekonominin boyutu üzerindeki etkilerini tahmin etmek için 23 gelişmekte olan ülke için 2005-2015 dönemine ilişkin yıllık verileri kullanmaktadır. Gelişmekte olan ülke grubu, Uluslararası Para Fonu kaynaklarına göre sınıflandırılır ve verilerin mevcudiyetine göre seçilmektedir. Bu çalışmada araştırılan ülkeler tablo 1'de listelenmektedir.

Tablo 1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Listesi

Arnavutluk	Brezilya	Ermenistan	Macaristan	Peru	Türkiye
Azerbaycan	Bulgaristan	Endonezya	Malezya	Romanya	Ukrayna
Belarus	Çin	Hırvatistan	Meksika	Rusya	Uruguay
Bosna H	Ekvador	Kosta Rika	Paraguay	Tayland	

Regresyon denkleminde, bu çalışmada incelenen bağımlı değişken, Medina ve Schneider'den toplanan ve GSYİH yüzdesi ile sunulan kayıt dışı ekonominin boyutudur. Temel bağımsız değişkenler, Kaufmann ve Kraay (2016) tarafından Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri (WGI) projesinde hesaplanan Hukukun Üstünlüğü ve ekonomik büyümeyi temsil eden ve Dünya Bankası'ndan toplanan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dır. Hukukun Üstünlüğü unsuru, temsilcilerin toplumun kurallarına, sözleşme uygulamalarının kalitesine, mülkiyet haklarına, polise, mahkemelere, suç ve şiddet olasılığına ne ölçüde güvendiği ve bunlara uyduğuna ilişkin algıları yansıtmaktadır. Yönetişim aralıklarının tahmini yaklaşık -2,5 (zayıf) ila 2,5 (güçlü) arasındadır ve bu ölçü sırasıyla 0'dan 5'e yeniden ölçeklendirilmiştir. Ayrıca ampirik analizde kontrol değişkenleri olarak enflasyon ve yolsuzluğun kontrolü endeksi de ampirik modele eklenmiştir. Aşağıdaki tablo 2'de değişkenlerin kısaltmaları ve tüm değişkenlerin kaynaklarını sunulmaktadır.

Tablo 2. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

Değişken	Açıklama	Kaynak
SE	Kayıt Dışı Ekonominin GSYİH İçindeki Payı	Medina L. ve Schneider F. (2018)
RL	Hukukun Üstünlüğü Endeksi	WDI
CCI	Yolsuzluğun Kontrol Endeksi	WDI
GDP	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı	WDI
INF	Enflasyon Oranı	WDI

Aşağıdaki tablo 3'te seçilen gelişmekte olan ülkelerin özet istatistikleri yer almaktadır. GSYİH yüzdesi ile ölçülen kayıt dışı ekonomiye sahip olan gelişmekte olan ülkelerde, minimum değer 11,74 maksimum değer 54,68'dir. Ayrıca, seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde Hukukun Üstünlüğünün ortalama değeri 2,18'dir. 0-5 aralığındaki 2,5 ortalama değerine kıyasla çok daha düşük bir değere sahiptir. Benzer şekilde yolsuzluğun kontrol endeksi de ortalama değer olarak 2,23'tür ve bu sayı yüksek düzeyde yolsuzluğu göstermektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin kurumsal yapısının henüz oturmamış olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Özet İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
SE	31.1555	8.6778	11.74	54.68
GDP	4.1946	5.0202	-15.13	34.50
RL	2.1871	0.4995	1.19	3.47
CCI	2.2345	0.5756	1.14	3.89
INF	5.9756	6.6228	-1.41	59.21

Metodoloji

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğü ile kayıt dışı ekonominin boyutu arasındaki ilişkiyi incelemek için panel veri metodolojileri benimsenmiştir. Makalede değişkenler arasındaki bağı araştırmak için dinamik panel yöntemlerinden olan iki aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemini uygulanmıştır. Heterojenlik sorunlarına çözüm sağlar ve heterojenliğin sonuçlar üzerindeki etkilerini kontrol eder. Dinamik modelde hata terimi ile bağımlı değişken gecikmeli değeri arasında korelasyon bulunması, en küçük kareler yöntemlerinin kullanılması durumunda tutarsız sonuçlara oluşturmaktadır. Sistem GMM yöntemi bu tutarsız sonuçların önüne geçmektedir. (Baltagi, 2008). Sistem GMM yönteminde, fark GMM yöntemindeki gibi t döneminden t-1 döneminin fark alma işlemi yerine, değişkenlerin bütün olası gelecek değerlerinin ortalamalarının farkı alındığından birinci farklar yönteminden kaynaklanan veri kaybı minimuma indirilmektedir (Blundell ve Bond, 2000). GMM model denklemi aşağıda verilmiştir:

$$Y_{it} = \delta Y_{i,t-1} + \beta_1 X_{1,it} + \beta_2 X_{2,it} + \beta_3 X_{3,it} + \beta_4 X_{4,it} + u_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

GMM modelinin diğer temel özelliği, otokorelasyon ve değişen varyans etkilerini kontrol etmektir. Değişkenleri kullanan GMM denklemi aşağıdaki gibi verilmiştir:

$$SE_{it} = \delta SE_{i,t-1} + \beta_1 GDP_{1,it} + \beta_2 INF_{2,it} + \beta_3 CCI_{3,it} + \beta_4 RL_{4,it} + u_{it} + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 1})$$

SE: Kayıt dışı ekonomi; GDP: Gayri safi yurtiçi hasıla; INF: Enflasyon; CCI: Yolsuzluk Kontrolü Endeksi; RL: Hukukun Üstünlüğü; $\varepsilon_{i,t}$ bir hata terimidir. H_1 hipotezimizde kullanacağımız modelimiz yukarıda yer alan Model 1'dir. Ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğünün kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılacak modeldir.

Bu çalışmada, ekonometrik analiz programı olan Stata programı yardımıyla gerçekleştirilmiş ve Roodman (2009) tarafından geliştirilen Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Sistem GMM) için yazılan kod (xtabond2) kullanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 4'teki korelasyon matrisi, ampirik modeldeki değişkenler arasındaki ilişkiyi dikkate almak için analiz edilir. Genel olarak, kayıt dışı ekonominin hukukun üstünlüğü ve GSYİH değişkenleri ile negatif korelasyona sahip olduğu açıktır. Ek olarak, yolsuzluğun kontrolü değişkeni ile kayıt dışı ekonominin boyutu arasında olumsuz etki vardır. Kayıt dışı ekonomi üzerinde ise sadece enflasyon olumlu etki yapmaktadır.

Tablo 4: Korelasyon Matrisi

	SE	GDP	RL	CCI	INF
SE	1				
GDP	-0.0474	1			
RL	-0.4544	-0.1772	1		
CCI	-0.4665	-0.0198	0.6992	1	
INF	0.1258	-0.0346	-0.2094	-0.0888	1

Bu makalenin ana ampirik sonuçları, dört farklı modelleme yapılarak Tablo 5'te özetlenmiştir. Sırasıyla tüm değişkenlerin olduğu model, enflasyon değişkenini olmadığı model, yolsuzluk endeksinin olmadığı model ve son olarak hukukun üstünlüğü endeksinin olmadığı modeldir.

Etki düzeyinde bir fark olmasına rağmen, genel olarak dört modelin tüm sonuçlarının, hukukun üstünlüğü, gayri safi yurtiçi hasıla ve kayıt dışı ekonominin boyutu arasında negatif bir bağlantının ve istatistiksel anlamlılığın varlığını gösterdiği açıktır. Yolsuzluğun kontrolü, kayıt dışı ekonominin boyutu üzerinde istatistiksel bir öneme ve etki sinyaline sahip değildir. Sadece hukukun üstünlüğü değişkeninin olmadığı modelde, anlamlı ve negatif bir etkiye sahiptir.

Tablo 5. Sistem GMM Analiz Sonuçları

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Bağımsız Değişkenler				
SE(t-1)	0,819*** (8.37)	0.793*** (7.51)	0.782*** (9.80)	0.874*** (11.73)
GDP	-0.271*** (-4.12)	-0.286*** (-4.08)	-0.297*** (-6.55)	-0.253*** (-3.22)
RL	-3.268* (-1.72)	-3.591** (-2.20)	-4.187** (-2.13)	
CCI	-2.183 (-1.03)	-1.976 (-1.12)		-3.638** (-1.80)
INF	-0.045** (-2.17)		-0.028 (-1.35)	-0.038* (-1.80)
Wald chi2(Olasılık)	0.000	0.000	0.000	0.000
N (Gözlem sayısı)	230	230	230	230
AR(1)	-2.67	-2.48	-2.44	-2.65
p-değeri	(0.008)	(0.013)	(0.015)	(0.008)
AR(2)	-1.19	-1.39	-1.44	-1.27
p-değeri	(0.233)	(0.164)	(0.149)	(0.206)
Hansen Testi	19.98	18.34	17.31	19.70
p-değeri	(0.173)	(0.106)	(0.138)	(0.170)

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir. Parantez içindeki terimler z istatistiklerini belirtir. AR2 Testi H0: 2. dereceden otokorelasyon yoktur. Hansen Testi H0: Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir.

İncelenen ana bağımsız değişkenler, kayıt dışı ekonominin boyutuyla negatif ilişkili olan hukukun üstünlüğü ve GSYİH olduğunu göstermektedir. Spesifik olarak, güven ve toplum kurallarına uyma (hukukun üstünlüğü) konusundaki %1'lik bir artış, kayıt dışı ekonominin boyutunda %3.268'lik bir azalmaya yol açmaktadır. Bu sonuç istatistiksel olarak %10 düzeyinde anlamlı ve teorik alt yapı ile tamamen uyumlu ve önceki çalışmaların sonuçları ile benzerdir. Etki düzeyinin yüksek olması çalışmamızın en önemli sonuçlarından birini oluşturmaktadır. Bu ülkelerde hukukun üstünlüğünün zayıf olması, düzenleyici yükün veya gevşek düzenlemelerin, kurumsal kalitenin düşük olması ve denetim sisteminin uyumsuz olmasının bir sonucu olarak değerlendirilmesiyle açıklanabilir. Bu durum, ticari sözleşmeler, ekonomik faaliyetler ve asimetrik bilgi açısından dezavantaj sorunları yaratarak, kişi ve kurumları resmi faaliyetlerini azaltmaya ve yer altında faaliyet göstermeye yönlendirmektedir.

Hukukun üstünlüğünün kayıt dışı ekonomi üzerindeki olumsuz etkisinin gelişmekte olan ülkelerde bulunması, 19 gelişmekte olan Asya ülkesi (Huynh ve Nguyen, 2019) ve 37 gelişmekte olan Asya ülkesinde (Jamalmanesh vd., 2014) incelenen araştırmalarla ampirik olarak doğrulanan kurumsal kalitenin kayıt dışı ekonomiyi belirlemede ana unsur olduğu görüşünü desteklemektedir. Ayrıca; 57 ülke üzerinde çalışma gerçekleştiren Torgler ve Schneider (2009), gelişmekte olan, geçiş, yüksek düzeyde gelişmiş OECD ülkeleri üzerine çalışması olan Dreher vd. (2009) ve 157 ülke örneklemini kullanan Hassan ve Schneider (2016)'in çalışmaları analiz sonuçlarımızı desteklemektedir.

Benzer şekilde, ampirik modelde GSYİH (GDP) değişkeni ile temsil edilen ekonomik büyüme ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ters ilişkide, seçilen gelişmekte olan ülkelerde gayri safi yurtiçi hasıla seviyesinin %1 artması halinde, bu ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü %0,271 azaltmaktadır. Bu bağlantı istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ve Hukukun Üstünlüğü unsuruna göre daha az etkili bir düzeye sahiptir. GSYİH'daki bir artışın ekonomideki büyümeyi temsil etmesi mantıklıdır. Bu, kayıt dışı ekonomiye kıyasla maaş rejimlerinde ve sosyal sigorta düzenlemelerinde işçi hakları için daha güvenilir güvence ile daha fazla iş fırsatı yaratmakta ve işgücünü ve acenteleri gayri resmi alandan resmi alana göç etmeye çekmektedir. Bu da uzun vadede kayıt dışı ekonominin boyutunun küçülmesine yol açmaktadır.

Çalışmada ulaşılan analiz sonuçlarına göre kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme ilişki, Loyaza (1996), Eilat ve Zinnes (2002) ve Davidescu ve diğerleri (2015) ile de tutarlıdır. Ancak bu çalışmadaki bulgu,

Romanya'da 1999-2012 yılları arasında araştırılan ekonomik büyümenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki olumlu etkisini destekleyen Zaman ve Goschin (2015) ile uyumlu değildir.

Ayrıca, bu çalışmada enflasyonun kayıt dışı ekonominin büyüklüğü üzerindeki etkisi, enflasyondaki değişim ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasındaki ters yönü ortaya koyan Ahiabu (2006) ile tutarlı değildir. Enflasyondaki %1'lik artış kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü %0.045 azaltmaktadır.

Ayrıca Arellano ve Bond testi, GMM modelindeki birinci dereceden varyansın otokorelasyon özelliğini kontrol etmek için Arellano ve Bond (1991) tarafından önerilmiştir. Arellano-Bond testinin sonuçları (AR (2)) 0.1'den 0.233 değeri ile daha büyüktür ve bu durum, modelin 1. seviyede otokorelasyona sahip olduğu hipotezini reddetmektedir. Böylece, GMM tahmini içsellik sorununun üstesinden gelir ve araştırma sonuçlarının doğruluğunu ve etkinliğini korumaktadır. Bu da modelin sürdürülebilirliğini artırmaktadır. Hansan testi sonuçlarına göre ise, GMM Arellano ve Bond yöntemi sonuçları modelin kısıtlamalarının üstesinden gelmektedir. Tüm modeller 0.1 değerinden büyüktür.

SONUÇ

Bu makale temel olarak gelişmekte olan ülkelerdeki hukukun üstünlüğü, ekonomik büyüme ve kayıt dışı ekonomi arasındaki bağlantıyı 2005-2015 döneminde GMM yöntemi ile tahmin ederek incelemektedir. Ampirik sonuçlar, ekonomik büyüme, hukukun üstünlüğü ve enflasyon gibi faktörlerin gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutu üzerinde bir etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle, toplum kurallarına daha fazla uyulduğu takdirde hukukun üstünlüğünün etkinliği artmaktadır. Bu, kayıt dışı ekonominin boyutunda bir azalmaya yol açmaktadır. Ayrıca, büyüme ve kayıt dışı ekonominin zıt işaretlere sahip olması yani, ülkeler ekonomik büyüme düzeylerini arttırdıklarında kayıt dışı ekonomilerinde azalma meydana gelmektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutunun azaltılması gelişmekte olan ekonomiler için faydalı bir durum yaratmaktadır. Bu sonuç, ekonomi teorisi ve diğer ülke gruplarında yapılan araştırmalarla tamamen uyumludur.

Bu araştırma, kayıt dışı ekonomi literatürüne ampirik kanıtlar sağlamaktadır ve politika yapımcılar, hukukun üstünlüğünün kalitesini iyileştirerek aynı zamanda ekonomilerini büyütürken, kayıt dışı ekonominin boyutunu kontrol etmek için elde edilen sonuçları dikkate alabilirler.

KAYNAKÇA

1. Ahiabu, S. (2006). "Inflation and the underground economy". *Munich Personal RePEc Archive*. Retrieved December 10, 2019, from <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/1706/>
2. Anno, R. D., & Villa, S. (2013). "Growth in transition countries". *Economics of Transition*, 21(3), 381-417. DOI: 10.1111/ecot.12018
3. Arellano, M., & Bond, S. (1991). "Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations". *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297. DOI: 10.2307/2297968
4. Baltagi, B.H., (2008). "Econometric Analysis of Panel Data", 4.Edition. *England: John Wiley & Sons.*, 135-145.
5. Blundell, R. ve Bond, S. (2000). "GMM Estimation with Persistent Panel Data: An Application to Production Functions". *Econometric Reviews*, 19(3), 331-339.
6. Davidescu, A., Strat, V. A., & Paul, A. M. (2015). "Revisiting the Size of Romanian Informal Economy Using the Gutmann Approach". *Procedia Economics and Finance*, 23, 1037-1045. DOI: 10.1016/S2212-5671(15)00546-8
7. Dreher, A., & Schneider F. (2010). "Corruption and the shadow economy: an empirical analysis". *Public Choice*, 144(1), 215- 238. DOI: 10.1007/s11127-009-9513-0
8. Dreher, A., Kotsogiannis, C., & McCorrison, S. (2009). "How do institutions affect corruption and the shadow economy?", *International Tax Public Finance*, 16(6), 773-796. DOI: 10.1007/s10797-008-9089-5
9. Eilat, Y., & Zinnes, C. (2002). "The shadow economy in transition countries: Friend or foe? A policy perspective". *World Development*, 30(7), 1233-1254. DOI: 10.1016/S0305-750X(02)00036-0
10. Hassan, M., & Scheider, F. (2016). "Size and development of the shadow economies of 157 worldwide countries: Updated and new measures from 1999 to 2013". *Journal of Global Economics*, 4(3), 218. DOI: 10.4172/2375-4389.1000218

11. Huynh, C. M., & Nguyen, T.L. (2019). "Fiscal policy and shadow economy in Asian developing countries: does corruption matter?". *Empirical Economics*, 1-17. <https://doi.org/10.1007/s00181-019-01700-w>
12. Jamalmanesh, A., Meidani, A. A. N., & Mashhadi, M. K. (2014). "Government effectiveness, rule of law and informal economy in Asian developing countries". *International Journal of Economy, Management and Social sciences*, 3(10), 551-555.
13. Johnson, S., Kaufmann, D., & Schleifer, A. (1997). "The Unofficial Economy in Transition". *Brookings Papers on Economic Activity*, 1997(2), 159-239.
14. Johnson, S., Kaufmann, D., & Zoido-Lobaton, P. (1998). "Regulatory discretion and the unofficial economy". *American Economic Review*, 88(2), 387-392
15. Kaufmann, D., & Kraay, A. (2016). "World governance indicators Project". World Bank. Retrieved January 10, 2020 from <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>
16. Krstic, G., & Schneider, F. (2015). "Formalizing the shadow economy in Serbia". New York, NY: Springer International Publishing.
17. Lackó, M. (2000). "Hidden economy - an unknown quantity? Comparative analysis of hidden economies in transition countries in 1989-95". *Economics of Transition*, 8(1), 117-149. DOI: 10.1111/1468-0351.00038
18. Loayza, N. V. (1996). "The economics of the informal sector: a simple model and some empirical evidence from Latin America". *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 45, 129-162.
19. Medina, L., & Schneider, F. (2018). "Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? (Working Paper, No. WP/18/17)". Retrieved from International Monetary Fund website:
20. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>
21. Medina, L., & Schneider, F. (2017). "Shadow economies around the world: New results for 158 countries over 1991-2015 (Working Paper No. 6430)". Retrieved from CESifo website: https://www.ifo.de/DocDL/cesifo1_wp6430.pdf
22. Mikulic, D., & Nagyszombaty, A.G. (2013). "Causes of the unofficial economy in new EU member states". *Economic Research*, 26(sup1), 29-44. DOI: 10.1080/1331677X.2013.11517638
23. Roodman, D. (2009). "How to Do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata". *The Stata Journal*, 9(1), 86-136.
24. Schneider, F. (2000). "Dimensions of the shadow economy". *The Independent Review*, 5(1), 81-91.
25. Schneider, F. (2005). "Shadow economies around the world: What do we really know?". *European Journal of Political Economy*, 21(3), 598-642. DOI: 10.1016/j.ejpoleco.2004.10.002
26. Schneider, F., & Enste, D. H. (2000). "Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences". *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77-114. DOI: 10.1257/jel.38.1.77
27. Schneider, F., & Enste, D. H. (2013). "The shadow economy: An international survey (2nd ed.)". Cambridge, UK: Cambridge University Press.
28. Schneider, F., & Hametner, B. (2013). "The shadow economy in Colombia: size expand effects on economic growth". *Peace Economics, Peace Science, and Public Policy*, 20(2), 293-325.
29. Torgler, B., & Schneider, F. (2009). "The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy". *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 228-245. DOI: 10.1016/j.joep.2008.08.004
30. Williams, C. C., & Schneider, F. (2016). "Measuring the Global Shadow Economy: The Prevalence of Informal Work and Labour". Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
31. World Bank. (2016). "World Development Indicators". World Bank, Washington.
32. Wu, D. F., & Schneider, F. (2019). "Nonlinearity between the shadow economy and level of development (Working Paper WP/19/48)". Retrieved from IMF website: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/03/01/Nonlinearity-Between-the-Shadow-Economy-and-Level-of-Development-46618>
33. Zaman, G., & Goschin, Z. (2015). "Shadow economy and economic growth in Romania". *Cons and pros. Procedia Economics and Finance*, 22, 80-87. DOI: 10.1016/S2212-5671(15)00229-4.